Vikipeedia

Tahiti keel

Tahiti keel on Austroneesia hõimkonna Kesk-Ida-Austroneesia keelkonna Okeaania keelte harusse kuuluv keel.[1]

Tegemist on polüneesia keelega, mis on lähedases suguluses rarotonga ja havai keelega[2], seetõttu on tahiti keele sõnavara 85% ulatuses sarnane rarotonga ja 75% ulatuses sarnane havai keelega.[1]

Tahiti keelt räägitakse peamiselt Seltsisaartel, mõnedel saartel Tuamotus, sealhulgas Miharo saartel. Samuti Uus-Kaledoonias (varasem nimekuju Briti Kolumbia [3]), Uus-Meremaal ja Vanuatul.

Sisukord

Kõnelejate arv

Kõnelejate arv Prantsuse Polüneesias on 63 000 (info põhineb 2007. aasta rahvaloendusel). Kõnelejate arv kõikides riikides kokku on 68 260.[1]

Arvsõnad 1–10

üks	ho’e
kaks	piti
kolm	toru
neli	maha
viis	pae
kuus	puo
seitse	hitu
kaheksa	va’u

üheksa	iva
kümme	‘ahuru

Keele struktuur

Foneetika ja fonoloogia

a	’ā	/a/, /ɑː/
e	’ē	/e/, /eː/
i	’ī	/i/, /iː/
m	Mō	/m/
o	’ō	/ɔ/, /oː/
p	Pī	/p/
r	Rō	/r/
t	Tī	/t/
u	’ū	/u/, /uː/
v	Vī	/v/
’	’eta	/ʔ/

Tähestiku viimane täht *eta* on larüngaalklusiil ehk kõrisulghäälik, mille IPA transkriptsioon on tabelis nähtav. Kõrisulghäälikud on üldiselt polüneesia keeltes levinud nähtus, kuid sellegipoolest peavad paljud inimesed *eta*`d ekslikult kirjavahemärgiks. Varem kasutati kõrisulghäälikuid kirjalikes tekstides harva, kuid nüüd on trend muutumas ning akadeemikud on hakanud neid taas tekstides kasutama. Tahiti keeles pole kinnistunud pearõhku.[4]

Tahiti keel on kvantiteetkeel, mis tähendab, et välde eristab tähendust. Pika täishääliku märkimiseks kasutatakse rõhukriipse. Näiteks *pāto* tähendab tahiti keeles "korjama", *pato* aga "välja murdma". Rõhukriipsu kasutatakse kirjakeeles siiski harva.

Süntaks

Tahiti keele puhul on tegemist analüütilise keelega, seega afikseid kasutatakse vähe. Tahiti keele tüüpiline sõnajärg on VSO [4] , mis tähendab, et verbile (tegusõnale) järgneb subjekt, millele järgneb objekt. See on tüüpiliseks sõnajärjeks vaid 10% maailma keelte puhul ning sellised keeled on koondunud Vaikse ookeani piirkonda.[5]

Näide

> *E fanauhia te tā'āto'ara'a o te ta'atātupu ma te ti'amā e te ti'amanara'a 'aifaito. Ua 'ī te mana'o pa'ari e i te manava e ma te 'a'au taea'e 'oia ta ratou ha'a i rotopū ia ratou iho, e ti'a ai.*

Kõik inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.

Inimõiguste ülddeklaratsioon artikkel 1.[2]

Kirjaviis

Kuni 19. sajandini puudus tahiti keelel tähestik. Selle lõi uelsi ajaloolane ja lingvist John Davis, kasutades selleks ladina tähestikku. Ta kirjutas esimese trükiraamatu tahiti keeles, milleks oli tahiti tähestik pealkirjaga "Te Aebi no Tahiti“ ning mis anti välja 1810. aastal.[2]

Huvitavat keele kohta

Enamik avaldatud kirjalikest materjalidest tahiti keeles on religioossed või hariduslikud tekstid.[2] 1975. aastal loodi Tahiti akadeemia (ingl k *Tahitian academy*), mis koosnes 20 liikmest ning selle tulemusena toodi tahiti keel, mida oli 20. sajandil üle 40 aasta peetud võõrkeeleks, 1982. aastal tagasi koolidesse.

1980. aastal kaalus Prantsuse Polüneesia territoriaalassamblee tahiti keele ametlikuks keeleks nimetamist ning sellele prantsuse keelega võrdse staatuse andmist. Seda siiski ei tehtud, kuna Prantsuse konstitutsioon ei luba mitut riigikeelt Prantsuse territooriumil. Seetõttu on tahiti keel õigusteaduslikult ainult regionaalne dialekt.[6]

2013. aastal pöördus Prantsuse Polüneesia valitsus Prantsusmaa poole palvega muuta Prantsuse konstitutsiooni, et tahiti keelt saaks kasutada parlamendis ametliku keelena. Prantsuse Polüneesia esindaja Prantsuse senatis, Richard Tuheiava, on arvamusel, et tahiti keel on Prantsuse Polüneesia põliselanike identiteedi osa. Samuti mainis ta, et tahiti keel ei ole midagi kaduvat, kuna 75% Prantsuse Polüneesia elanikest on polüneeslased ning umbes pooled neist räägivad tahiti keelt.[7]

Tahiti keelt õpetatakse nii algkoolis kui ka gümnaasiumis. Samuti on olemas tahitikeelseid ajakirju, luulet, filme ja raadiosaateid.[1]

Ethnologue'i lehel esitatud graafikus on toodud välja tahiti keele koht kõigi elavate keelte seas. Graafikul on iga maailma keel tähistatud väikese täpiga, mis paigutatud graafikul sõltub rahvaarvust (rahvaarv on märgitud vertikaalsel joonel) ning arengutasemest või ohustatusest (eelmainitud on märgitud horisontaalsel joonel). Rahvaarvu hulka on arvatud eeldatav inimeste hulk, kes räägib seda keelt esimese keelena. Vaadeldavate keelte puhul kasutavad värvikoodid on järgmised:

- Lilla EGIDS* tase 0-4
- Sinine EGIDS tase 5
- roheline EGIDS tase 6a
- kollane EGIDS tase 6b-7
- punane EGIDS tase 8a-9
- must EGIDS tase 10

EGIDS (*Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*), on skaala, mida kasutatakse keele üldise arengu ning väljasuremisohu hindamiseks.(1) Tahiti keele EGIDS tase on 4 ning tahiti keel on antud joonisel märgitud suure lilla täpiga, mis tähendab, et antud keel on arenenud punktini, kus seda kasutatakse ja hoitakse alal kogukonna ja koduväliste institutsioonide poolt. [1]

Sõnavara

Ebatavaliseks nähtuseks tahiti keeles on see, et nii kätt, käsivart kui ka sõrme tähistab üks ja sama sõna. Kui kätt ja käsivart sama sõnaga tähistavad keeled jaotuvad enam vähem ühtlaselt, siis sõrme käega võrdsustavad keeled on suures vähemuses.[4]

Tahiti keeles on järgarvud alates number kahest tuletatud numeraalidest ehk arvsõnadest. Võrdluseks võib tuua eesti keele, kus järgarvud alates kolmest on tuletatud tavalistest numeraalidest: esimene (<- üks) ja teine (<- kaks), aga kolmas (<- kolm), neljas (<- neli) jne.

Sagedased sõnad

jah	'Ē
tere tulemast	maeva
ei	'aita
mees	tane
naine	vahine
tervist!	manuia
vesi	vai
hea	maitai
väga hea	maitai roa
tänan	
tänan väga	maruru
Taevas	ra'i
head aega	parahi

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/tah
2. http://www.omniglot.com/writing/tahitian.htm
3. http://www.eki.ee/knab/keelk.htm
4. http://wals.info/languoid/lect/wals_code_tah
5. http://moorea.berkeley.edu/research/projects/structure-and-use-tahitian-language
6. http://www.thetahititraveler.com/general-information/society/language-in-tahiti/
7. http://www.radioaustralia.net.au/international/2013-07-10/french-polynesia-seeks-constitutional-recognition-of-tahitian-language/1158970